

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1983. – *Südostansicht der Kirche.*

ØSE KIRKE

SKAST HERRED

Sognet nævnes første gang 1347.¹ I den omtrent samtidige kirkeliste i Ribe Oldemoder er kirken sat til en afgift på 5 skilling sølv (jfr. s. 1020f.). En sognepræst omtales 1351 og 1489;² sidstnævnte år var Øse formentlig allerede hovedsogn til Næsbjerg,³ og således har det været siden. Kronen solgte 1726⁴ kirken til kaptajn Frederik Lassen til Nørholm og Grubbesholm, og med Grubbesholm kom den 1731 til kancelliråd Frederik Hein til Stensgård på Fyn. Herefter fulgte kirken dette gods kompleks (fra 1751 knyttet til stamhuset Hvedholm) indtil 1764, da oberstløjtnant Preben Brahe til Hvedholm solgte den til fire bønder i sognet.⁵ Kirken tilhørte herefter lokale beboere, fra 1811 gårdmændene i fællesskab.⁶ Den overgik til selveje 1909. Ved klokkeoprævningen 1528⁷ måtte kirken afgive en klokke (se ↑ klokke).

Kirken og kirkegården ligger, med frit udsyn over markerne, sydøst for præstegården og den lille landsby. *Kirkegården* har bevaret sine gamle

skel mod nord og vest, men er udvidet mod øst og syd, sidste gang o. 1955. Hegnet består af græsklædte jorddiger, udvendig sat af kampesten. Syddiget er flyttet ud i forbindelse med udvidelsen, og stenene fra det nedbrudte østdige er formentlig anvendt ved norddigets forlængelse mod øst. På de gamle diger i nord og vest gror tjørn, seljerøn og syren og et enkelt asketræ; inden for det nordvestre hjørne står to store lindetræer. Mod øst og nordøst er klippede hække, som vender ud mod graverboligens færefold og frugthave.

Kirkegårdens *hovedindgang* i nord, ud mod kirkepladsen, består af køreport og ganglåde, lukket af jerngitterfløje mellem murede, hvidtede piller, afsluttet som aftrappede pyramider med granitkugler. En *ganglåde* (fig. 7) i vest er i

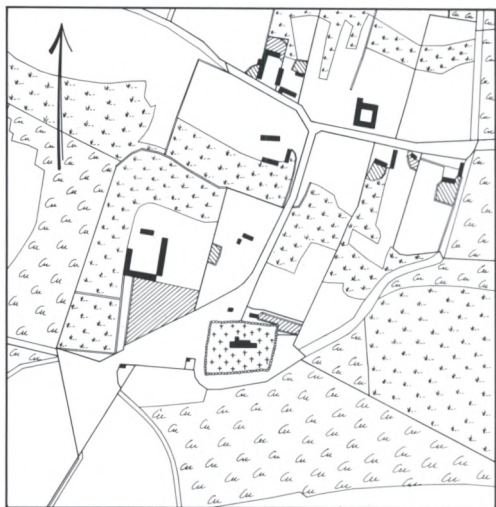

Fig. 2. Matrikelkort 1:10000 af kirken og præstegården. Målt 1789 af Wesenberg. – *Katasterkarte, Kirche und Pfarrhof. Vermessen 1789.*

lignende udformning. De to egnstypiske indgange har formodentlig fået deres nuværende form ved midten af 1800'rne, da de afløste murede, blytækkede *†portaler*. Tre murere nedbrød og genopbyggede 1697 den vestre »stette«, der var så forfalden, at man ikke kunne gå derigennem. Blyet blev omstøbt, og tømmerværket repareret, og hertil medgik blandt andet to nye »rømbstycker (remme) og thou bielcker«. 1841 blev »buen over den nordre indgang« borttaget og pillerne forsynet med »kapitæler«, formentlig de nuværende aftrappede pyramider.⁹ Den østre, murede *†indgang*, der blev nedbrudt i forbindelse med kirkegårdens udvidelse, synes ligesom den nordre at have bestået af både køreport og låge (1795:¹⁰ »ligport« og »stette«), den sidste lukket med et »korstræ«. *†Riste* nævnes i øst 1696⁸ og 1795,¹⁰ i nord 1710.⁸ – En ny port i det søndre, udflyttede dige har hvidtede piller, afdækket med granitplader og –kugler.

Et lille afvalmet *hus* øst for kirkepladsen, med gavle i nord og syd, har en tid tjent som bolig for graveren og er formodentlig sognets gamle *†degnebol* og *†skolehus*. På matrikelkortet 1789 (fig. 2) er huset orienteret øst-vest, og en kålhave øst herfor strækker sig rundt om kirkegårdens nordøstre hjørne. Et hvidkalket og teglhængt *ligkapel* inden for norddiget, nordøst for koret, er formodentlig opført o. 1920, mens et *materialhus* uden for kirkegårdens sydøstre hjørne er udvidet med graverkontor 1987-88.

BYGNING

Kirken består af romansk kor og skib, det sidste opført i to tempi. Hertil er i senmiddelalderen føjet et våbenhus foran skibets norddør, et tårn i vest, oprindeligt med Tørninglensk spir, samt muligvis også et forlængst nedrevet *†sakristi* ved korets nordside. Orienteringen har betydelig afvigelse til syd.

Materiale og teknik. Kor og skib, hvis mure er omtrent lige høje, er opført af velforarbejdede, rødlige og grå granitkvadre over en *skråkantsokkel* (jfr. fig. 3). Kvadrene sidder i regelmæssige skifter med solidt forbandt mellem kor og skib. Korets østgavl og sydside er ommuret 1885; skibets sydside er betydeligt omsat. I skråkantsoklen indgår meget lange formater (198 og 186 cm i skibets sydmur). Det første kvaderskifte herover er 60 cm højt. I skibets nordside består dette skifte sine steder af »rejste« kvadre, eller det er delt i to mindre skifter. Denne beskrivelse gælder skibets østre halvdel indtil et *byggeskel* 8 til 10 meter fra de østre hjørner, der må udgøre første etape i skibets opførelse. I skibets vestre del måler det nederste skifte kun henholdsvis 48 cm (syd) og 44 cm (nord), og murene består her af ti skifter mod ni skifter i kirkens østende.

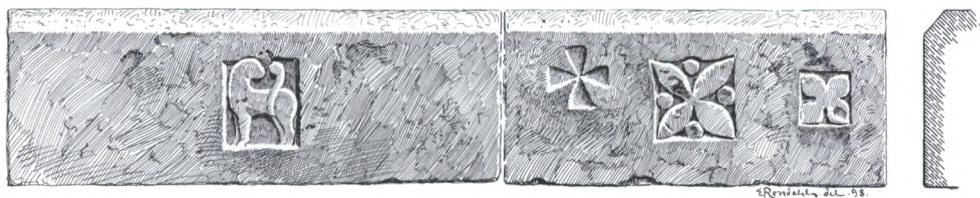
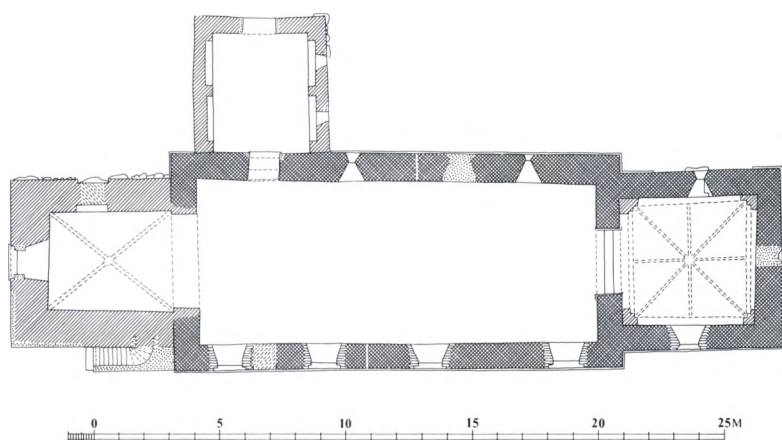

Fig. 3. Billedkvadre i korets sokkel (s. 1604). 1:20. Målt og tegnet af E. Rondahl 1898. – *Bildquader im Chorsockel. Vermessen und gezeichnet 1898.*

Fig. 4. Grundplan 1:300.
Målt af Henrik Gram og
Søren Gottfred Petersen
1978. Tegnet af MN
1988. – Grundriss.

Skellet i skibets murværk svarer til en lignende opdeling af tagværket¹¹ (se dette) og forskel i vinduernes udformning og i gavlspidsernes materiale. Men om der er tale om et byggestop af kortere varighed eller forlængelse af et afsluttet skib kan ikke afgøres. Alt taget i betragtning er skibets første afsnit dog så kort, at det næppe har stået med egne dørsteder og vestgavl.

I korets og skibets nordside indgår nogle få *tufsten*, brugt som »fyld« mellem granitkvadrene. Indvendig består de pudsede vægge formentlig af *marksten* samt sandsynligvis også partier af *al* (jfr. gavle). En gennembrydning af murkronen i skibets nordside, indtil våbenhusloftet, viser, at murkernen er af små runde marksten i fed kalkmørtel. Ligeledes ses det, at skibets nordfacade stod hvidtet, da våbenhuset rejstes i senmiddelalderen.

Vinduer og døre. Der er bevaret i alt fire romanske vinduer: ét i korets østgavl, tilmuret og noget omdannet 1885, et i korets nordside og to i skibets, genåbnet 1943. Åbningerne sidder alle i samme niveau, dækkes af monolite overliggere og har udhuggede sålbænke. Lysningerne er meget smalle og anbragt tæt ved ydre murflugt.¹² De tre østre vinduer har affasede smige¹³ (jfr. til eks. Horne, s. 1446), hvorimod overliggøren i skibets (lidt yngre?) vestvindue (fig. 43) smykkes af en rundstav med en lilje i toppunktet, i udformningen nært beslægtet med flere af kirkerne i Skast herred.¹⁴ Vinduets sider, der synes noget omdannet, er uden særlige detaljer. Af sydsidens oprindelige *†vinduer* ses på et ældre

fotografi (fig. 11) et tilmuret mellem skibets nuværende østlige vinduer, mens to sålbænksten er indmuret nederst i hver side af våbenhusets flankemure. De er i murflugten henholdsvis 58 cm (øst) og 63 cm (vest) brede, men på grund af tilmuringen kan det ikke afgøres, om vinduerne har været affasede.

Den rektantede syddør, udvendig tilmuret med granitkvadre, indtil 1942 med mursten, måler 188 × 90 cm over soklen. Den dækkes af en stenbjælke, mens siderne består af hjørnehuggede bygningskvadre. Norddøren, som stadig er i brug, er udformet på lignende måde,

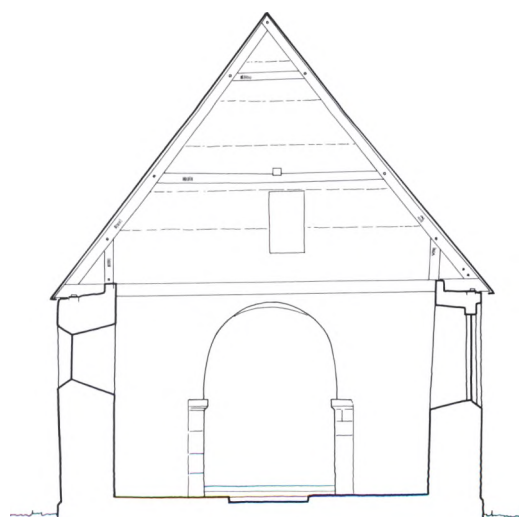

Fig. 5. Tværsnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978. Tegnet af MN 1988. – *Querschnitt durch Schiff nach Osten.*

Fig. 6. Kirken set fra nordøst. Erik Horskjær fot. o. 1969. – *Nordostansicht der Kirche.*

men udvidet i begge sider ved en forhugning af anslaget.

Billedkvadre. 1-2) (Fig. 3). I de to østligste sokkelsten i korets sydside er udhugget dels to rosetter og et malteserkors, dels en løve, med halen mellem benene, i firkantet felt.

3) En kvader vestlig i korets nordside,

4. skifte over soklen, indeholder en cirkulær fordybning, 12 cm i diameter, 1 cm dyb.

4) (Fig. 43). En kvader i skibets nordside, øst for det vestre vindue, har en firkantet, »pudeagtig« forhøjning med krydsende diagonaler.

5) (Fig. 12). En kvader med en »udposning« svarende til nr. 4, men uden diagonaler, ses øverst i våbenhusets vestside.

6) En overkalket kvader med svagt indridsede ornament, i Trap: Danmark omtalt som tym-

panon(?), indgår i tilmuringen af tårnets norddør.

Indre. Korbuen har kvadersatte vanger med omløbende *kragbånd*, skråkantet i syd og attisk profileret i nord (jfr. s. 1600, nr. 9-10). Søndre vange består af to lange, rejste kvadre. Selve den runde bue er forhøjet, formentlig i forbindelse med opsætningen af lektorieprædikestolen 1584 (jfr. inventar). Koret har oprindeligt været dækket af et bjælkeloft, således som skibet stadig er det.

Gavle. Triumfmurens gavltrekan (fig. 8) er muret af uforarbejdet sandal og rå og kløvede marksten. I gavlen, der er aftrappet mod vest, er brudt en dør, der forbinder skibets loft med korbloftet. Den pudsede korgavl er formodentlig af de samme materialer som triumfgavlen; dog er den øverste spids ommuret i tegl. Skibets vest-

gavl er derimod af marksten med kun enkelte stykker al.

Tagværkerne over både kor og skib er formodentlig de oprindelige. Egetømmeret er hugget og bomkantet. Korets seks spærfag har hanebånd og korte stivere med tappede samlinger. Bjælkerne er savet af i forbindelse med hvælvslagningen, og enderne tjener nu som spærsko. Fagene er nummereret på østsiden fra øst mod vest med øksehugne stregnumre i syd og små firkantstik i nord. Skibets tagværk er af lignende konstruktion, dog med dobbelt lag hanebånd; alle bjælker er fornyet. De 15 spærfag er samlet i to omgange og nummereret på vestsiden fra vest mod øst: de ni østre fag med øksehugne stregnumre i nord og firkantstik i syd, de seks vestre med stregnumre i syd og firkantstik i nord.

Ændringer og tilføjelser. Korets otte delte krydshvælv er sandsynligvis indmuret ca. 1500-20 (jfr. †kalkmalerier). Det hviler på falsede hjørnepiller, runde skjoldbuer, falsede i øst og vest, og kvartstensribber.

Våbenhuset (fig. 12), fra o. 1500, er lige som annekskirkens i Næsbjerg placeret foran skibets norddør. Som noget ret usædvanligt har huset været smykket af en udvendig, kalkmalet dekoration (jfr. †kalkmalerier), formodentlig udført umiddelbart efter byggeriets afslutning. Det er opført af genanvendte romanske kvadre, bl.a. de allerede nævnte vinduessten, samt yngre, grovere huggede granitkvadre og munkesten. Det sidste materiale er brugt i gavlen og indvendig, hvor der i hver flankemur findes to fladbuede spareblændinger, de to østre indrettede som bænke og med to små støbejernsvinduer, indsat 1868. Den fladbuede dør, midt i gavlen, er udvidet 1943; herover er en lille korsformet glug. Gulvet er lagt med røde munkesten på fladen, og rummet dækkes af et gråmalet bjælkeloft. Huset, der vist altid har været tækket med bly, kaldes 1653¹⁵ for »schrefferset« (jysk: skrøvs = skriftehus), 1668¹⁶ »våbenhuset«.

Det tre stokværk høje *tårn* (fig. 9), der oprindeligt var afsluttet med et pyramidespir mellem fire gavle, er opført af rødbrændte munkesten over et skifte af granitkvadre fra skibets

Fig. 7. Kirkegårdens vestre indgangspart (s. 1601) set udefra. NJP fot. 1987. – *Westlicher Friedhofseingang, von aussen gesehen.*

Fig. 8. Skibets østre taggavl, set fra vest. Sandal og marksten (s. 1604). NJP fot. 1987. – *Östlicher Dachgiebel des Langhauses, Westansicht. Ortstein und Feldstein.*

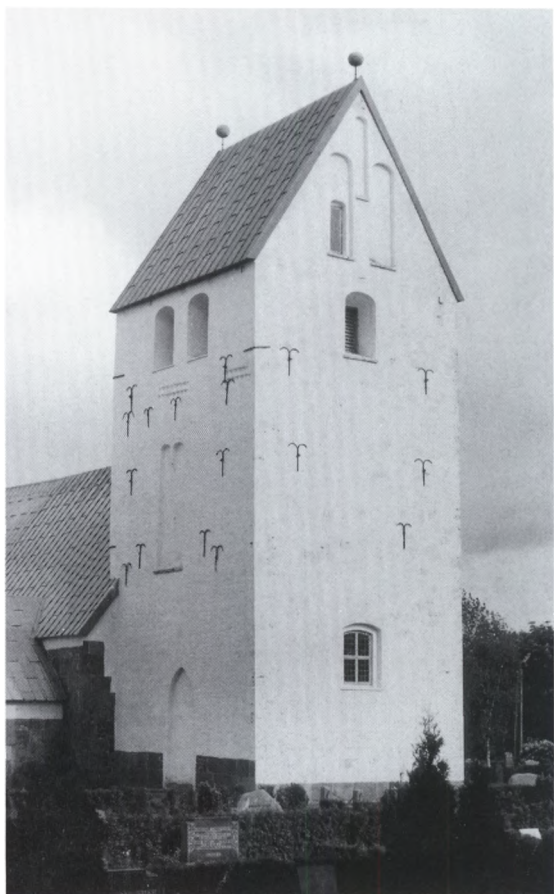

Fig. 9. Tårnet set fra nordvest. NJP fot. 1987. – *Turm, Nordwestansicht.*

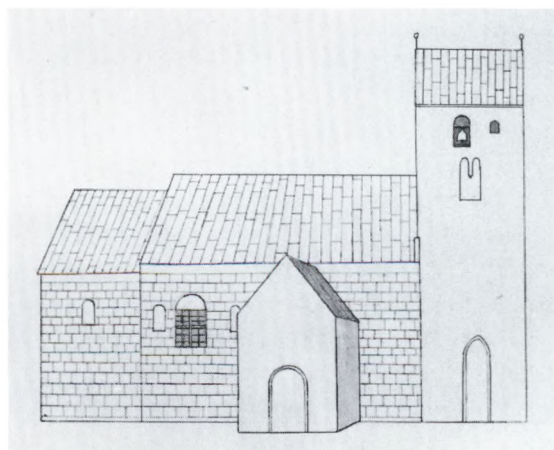

Fig. 10. Kirken set fra nord. Tegning af C. Burman Becker o. 1880. Det kgl. Bibl. – *Nordansicht der Kirche. Zeichnung um 1880.*

gennembrudte vestgavl. Syd- og vestfacaderne er stærkt skalmurede, mens østmuren, der hviler på skibets gavltrekant, og nordmuren er intakte og har bevaret gamle detaljer: bl.a. et savskifte mellem de to øvre stokværk. Tårnrummet åbner sig mod skibet med en bred, rund bue og dækkes af et samtidigt krydshvælv. I vest er et fladbuet, indvendig smiget vindue. Oprindeligt var der adgang til tårnrummet fra det ydre via en nu tilmuret fladbuet *†dør* i spidsbuet spejl nedst i nordmuren.

Man kommer op i tårnet ad en ligeløbet, muret trappe i en lille tilbygning fra 1943 ved tårnets sydside. Tidligere var der adgang til mellemstokværket via en tømret trappe i våbenhuset og en gennembrudt dør i skibets vestre gavlsids. Men oprindelig kom man op til mellemstokværket via en udvendig, tømret *†fritrappel*, der førte op til en *†dør* i nordmuren, udvendig indrammet af en blænding under to fladbuer, adskilt af kort hængestav. Den tilmurede åbning, hvis bund er i niveau med hvælvets overside, udmunder indvendig i en bred, fladbuet spareblænding. Mellemstokværket har to tilsvarende blændinger i syd, mens vestsiden er ommuret med nyere sten. I klokkestokværket er både søndre og vestre side ommuret. Der er to glamhuller i syd, to i nord og ét i øst og vest, nu alle fladrundbuede. Et fotografi 1897 (fig. 11) viser, at den gotiske åbning i øst da var fladbuet og det vestre lydhul i syd tilmuret. I nord hang klokken tidligere i det østre glamhul, mens det vestre blot var en lille glug.

Tårnet, der nu dækkes af et sadeltag, var indtil o. 1735 afsluttet med et *†spir*. I en indberetning til biskoppen 1765⁵ siges det, at tårnet oprindeligt havde »5 anselige spir eller spidser«, som kirkeejeren Frederik Hein lod nedrive 30 år tidligere. Ifølge Danske Atlas var der tale om »et stort og fire små spir«, formodentlig en pyramide over fire blændingsprydede gavle, et såkaldt Tørninglen-spir, almindelig udbredt i Sønderjylland. Af de fire gavlspidser er kun det østre bevaret, prydet med spidsbuede højblændinger, mens det vestre, med fladrundbuede blændinger, er muret i sidste halvdel af 1700'erne, idet murstenene er fra Nørholms teglværk, med lod-

Fig. 11. Kirken set fra sydøst 1897. Chr. Axel Jensen fot. – *Südostansicht der Kirche 1897.*

ret midtrille (sml. Ansager s. 1573). De to gavle krones af en brand, vel en reminiscens fra det middelalderlige spir.

†*Sakristi?* En ommuring i tegl af korets nordside, omfattende soklen og de fire nederste kvaderskifter, kan være foretaget efter nedbrydningen af et sakristi. Ommuringen er foretaget med munkesten i blokskifte og er vel udført før 1650. Indvendig under vinduet, hvor man ville søge en mulig dør, er nu indmuret et nyere skab.¹⁷

Vinduesudvidelser. Senest ved våbenhusets opførelse blev sydsidens romanske åbninger erstattet af større vinduer, vel i store træk de samme udvendig fælsede, indvendig smigede, fladbuede (senere fladrundbuede) vinduer, der var i brug indtil 1943 (jfr. fig. 11).

Vedligeholdelse og istandsættelser. Ifølge sysselprovsten Anders Sørensen Vedels regnskabsbog anvendte man 1586-87¹⁸ 78 daler »til tårnets bygning« (reparation). Blytækker Iver Hansen i

Ribe blev 1637 af sysselprovsten Niels Krag engageret til at arbejde på kirken. Imidlertid lod kirkeværgerne andre udføre arbejdet. Iver Hansen følte sig forbigået og fik ved herredstinget værgerne dømt til at betale sig erstatning, bl.a. for unødigt vognleje.¹⁹ En række synsforretninger er, som det er vanligt i Vestjylland, indført i herredets tingbog. 1653 anslog synsmændene, at det ville koste 400 slette daler at istandsætte kirken. Tårnets sydmur var revnet, blyet var brøstfældigt og skibets bræddeloft skulle delvis udskiftes.¹⁵ 1668 manglede vinduerne i sydsiden i alt 34 ruder, og tårnet trængte igen til reparation.¹⁶ 1674 anslog man, at det ville koste 315 slette daler at reparere kirken, der forlods skyldte sin værge 22 daler.²⁰

En bevaret regnskabsbog for årene 1688-1720 giver os navnene på nogle af de håndværkere, der fra tid til anden var beskæftiget på kirken, heriblandt blymester Hans Nielsen fra Haders-

Fig. 12. Våbenhuset set fra nordvest. NJP fot. 1987. – Vorhalle, Nordwestansicht.

lev,²¹ der arbejdede her 1690 og 1695, og blymester Tue Thorsen, der omtales i alt fire gange i årene mellem 1699 og 1711. Muremester Hans Christensen fra »Rødichech« (Rodebæk, Fåborg sogn)²¹ arbejdede 1695 med en svend og en kalkslager i 16 dage og var her igen 1698, 1699, 1701 og 1706. Også lokale snedkere var beskæftiget: Jep Nielsen fra Årre og Niels Christensen fra Bilstoft, der reparererede skibets loft 1714, og Jørgen Christensen fra Varde, 1717.⁸

Navnlig tårnet med gavle og spir krævede mange reparationer. Et kirkesyn 1700 beskrev tømmeret som dårligt; østsiden var tækket med brædder, som var rådne, og sydmuren var brøstfældig fra øverst til nederst. En udbedring ville kræve 40 tønder kalk og 2500 hamborgerssten.²² O. 1735 sløjfede man som nævnt gavlene i nord og syd og lod tårnet dække af et sadeltag. 1795 var tårnet igen brøstfældigt, især i det sydvestre hjørne. 1805 meldte man til biskoppen, at kirken var under arbejde og nu fuldstændig istandsat.¹⁰ 1855-56 blev de indvendige vægflader pudset, så de blev jævne og glatte; gammel kalk og puds blev afhugget ind til de hårde sten.⁹

Tegningen fig. 10 viser kirken som den tog sig ud i sidste halvdel af 1800'rne: klokken hang i nordre glamlul, de romanske åbninger var lukkede, og skibet fik lys gennem et større vindue i

nordsiden. 1885 blev kvaderstensmurværket i korgavlén og korets sydside omsat og reguleret. Et granitindfattet, rundbuet vindue i syd fik ikke i første omgang provstens godkendelse, men blev under ledelse af arkitekt Estrup bragt i overensstemmelse med bygningsinspektør Winstrups oprindelige udkast.⁹ – O. 1900 blev skibets bjælkeloft stafferet svarende til loftet i Ølgod kirke (s. 1529).

Ved en omfattende *restaurering* 1943, under ledelse af arkitekterne Aage Bugge og P. Riis Olsen, Varde, blev der foretaget betydelige murreparationer på tårnet, og der muredes en opgang ved tårnets sydside. Afgørende for kirkens fremtræden var en ændring af skibets sydvinduer, der hidtil havde stået, indbyrdes lidt afvigende, med de for Sydvestjylland typiske, rektangulære trækarme i hvidtede, falsede åbninger. Vinduerne blev udvidet på bekostning af den indre fals, og de nye trærammer med farvet »antikglas« i blysprosser fik en fladbuet afslutning. Vinduet i skibets nordside blev sløjfet, og der indsattes glas i de små romanske åbninger. Cementgulve i midtgang og våbenhus blev afløst af gulve af telgsten. Også koret, der tidligere havde haft gulv af brændte fliser, fik teglstensgulv, hævet tre trin over skibets niveau.

Varde. 1897 opstilledes en kakkelovn i skibets

Fig. 13. †Kalkmalet dekoration på våbenhusgavlen (s. 1609). Kirsten Trampedach fot. 1981. - Vorhallegiebel mit †Freskogemälde.

sydvestre hjørne med skorsten op gennem tårnet. Den afløstes, formentlig i 1920'rne, af en kalorifer samme sted, ombygget og forsænket 1943. 1965 opsattes en oliefyret varmekedel i redskabshuset på kirkegården med kanal til kirken og centrifugalventilator i den hidtidige kalorifergrav.

Kirken står i dag som hidtil med blytækte tage. De romanske partier er i blank kvaderstensmur, mens tårn og våbenhus er hvidtet. Hvidkalket er også korets ombyggede gavlskids, murkronen og vinduernes false i skibets sydside samt de indvendige vægge. Skibets og våbenhusets lofter er gråmalede, i gulvene ligger som nævnt røde teglsten på fladen.

Et †*glasmaleri*, forestillende Kristi dåb, antagelig tegnet af arkitekt Svane i Kolding, var 1928-43 indsat i tårnets vestvindue.

KALKMALERIER

Korets østvæg blev 1943 smykket af en *fresko*, Kristi genkomst, udført af Stefan Viggo Pederesen og signeret »SVP 1943«. Kristus viser sig i skyen, omgivet af en mandorla, mens fire moderne klædte mennesker falder til jorden. Sml. samme motiv i Torstrup kirke (s. 1425).

†*Kalkmalerier*. O. 1500-20. I korhvelvet findes en overhvidtet dekoration af den såkaldte Liljemester, der har arbejdet i mange af egnens kirker (sml. f.eks. Janderup s. 1040 og Ansager s. 1574). En undersøgelse ved Harald Borre 1942 viste, at udsmykningen her som altid var holdt i okkerrødt og gråsort og bestod af liljesmykkede trekanter i kapperne, mens liljer i toppen tilsammen dannede en stor roset. Buer og ribber smykkedes af sparrer med udløbende små, krabbeagtige blade. Kalkmaleriernes tilstedeværelse har været kendt siden 1886. Ved kirkens restaurering 1943 undlod man at afdække den velbevarede dekoration og udsmykkede i stedet korets østvæg med den ovennævnte fresko.

Udvendig †dekoration (fig. 13), o. 1500. Under kalkning af våbenhusgavlen fremkom 1981 rester af tre kalkmalede rosetter, sandsynligvis udført umiddelbart efter husets opførelse, idet malebunden, en fed mørtel, ca. 2 mm tyk, lå direkte på murstenene. Cirkelslagene var lavet med passer i den fugtige puds. En kun delvis bevaret roset i gavlskidsen bestod af seks sorte blade, omgivet af cirkelslag (diameter: 40 cm). Herunder, på hver side af den korsformede glug, fandtes to identiske rosetter, malet i rødt (diameter: 88 cm), hver bestående af tre frihåndstegnede, trekantede blade, omgivet af

tovsnoet cirkel. – Udvendige kalkmalerier er sjældne i Danmark, og helt usædvanligt er det, at malerierne i Øse var bevaret uden at have været beskyttet af senere tilbygninger.²³

INVENTAR

Oversigt. Fra middelalderen er i kirken kun bevaret den romanske døbefont, mens et sjældent *lysestel af jern nu er i Nationalmuseet. Hovedstykkerne i kirkeinventaret er i egnens ungrenæssancestil, anskaffet inden for en kort periode i 1580'rne. Alterbordsforsiden er fra 1587, og altertavlen, af katekismustype, anskaffet til kirken samme år af provsten Anders Sørensen Vedel, snarest fra Ribe. Prædikestolen udgøres af karnappen fra en enestående velbevaret lektorieprædikestol med årstallet 1584, hvis sidebrystninger og bærestolper nu er opsat omkring skibets norddør. Den må som en tilsvarende lektorieprædikestol i Horne kirke være udført af den lokale Christen Pedersen snedker i Heager (Øse sogn), der samme år

signerede en *herskabsstol for herregården Haltrup. Det er formentlig også ham, der 1587 har udført alterbordsforsiden og en *præste- og skriftestol samt dele af samtidige *stolestader, som nu er i Nationalmuseet og Varde Museum.

Fra slutningen af 1500'rne stammer endvidere den syvsidede alterkalk, et Odense-arbejde med ukendt mesterstempel; dens bæger og disk er fornyet 1752. Sygesættet skyldes Johannes Brosbøll i Varde (1782-1808).

Kirkens nuværende *indretning* er etableret ved restaureringen 1942-43, da Stefan Viggo Pedersens kalkmaleri afløste en altertavle i skønvirkestil fra 1904, mens den gamle katekismustavle blev ophængt på skibets sydvæg. Samtidig blev et stoleværk fra 1878 udskiftet med de nuværende stader i egnens ungrenæssanceformer. *Farvesætning.* Den gamle altertavle står med en staffering fra 1846, istandsat 1920, alterbordsforsiden og prædikestolen med en noget kras bemaling, udført 1925 af brødrene Hansen fra Esbjerg. Det øvrige inventar er farvesat i dæmpede toner 1965 af kirkemaler Erik Hansen, Askov.

Fig. 14. Indre set mod øst. NE fot. 1983. – *In-ner es nach Osten.*

Fig. 15. Indre set mod vest. NE fot. 1983. – *In-neres nach Westen.*

Alterbordet (fig. 17) er et panelværk i ungrenæssancestil fra 1587, formentlig udført af den lokale Christen Pedersen snedker i Heager (jfr. stoleværk). Panelet er af fyr, opsat direkte op imod korets østvæg, 162 × 74 cm, 110 cm højt, afkortet med 12 tommer i øst ved en tilbagerykning 1863.⁹ Kortsiderne er herved blevet reduceret fra to til halvandet fag, der ligesom forsidsens fire fag har fyldinger i to rækker. Øverst løber en række lave frisefyldinger, der rummer fladsnitagtigt akantusløv bortset fra nordre kortsides, hvis fyldinger alle er glatte. De nedre fyldinger i øvrigt har ganske let indskårne arkader, hvis profilerede bueslag med neglesnit og cirkelornamenter bæres af kannelerede pilastre med akantuskapitæler. Forsidsens sydligste fag er noget smallere end de øvrige, og dets arkadefelt noget afskåret ved siderne. Under forsidsens ar-

kadebuer er indskåret: »IHS/ Ano/ 15/ 87« og på rammestykket over arkaderne: »Salig er de som høre Gwds ord oc bevarer ded L(uk. 11,28)«. Panelets kronliste ledsages af tandsnit, dækpladen er fornyet. Den brogede bemaling med lidt forgyldning er brødrene Hansens fra 1925. Indtil 1899, da panelet blev malet,²⁴ var det dækket af *†alterklæder*. 1668 fandt synet, at klædet »for dets store mangel« ikke kunne bruges længere.¹⁶ 1716 bekostedes et nyt, hvortil i Varde købtes bl.a.

6¼ alen silkestof, 4 alen rød »katun« (bomuld) til underfor, 9 alen rødt »floret« bånd og 4 alen »blommet« bånd.⁸ Måske er det dette alterklæde, der 1791 omtales som værende af gulgrønt silkeklæde.²⁵

Som *alterprydelse* tjener Stefan Viggo Pedersens kalkmaleri Kristi genkomst fra 1943 på korets østvæg (jfr. ovf.). Det har afløst en (*†*)alter-

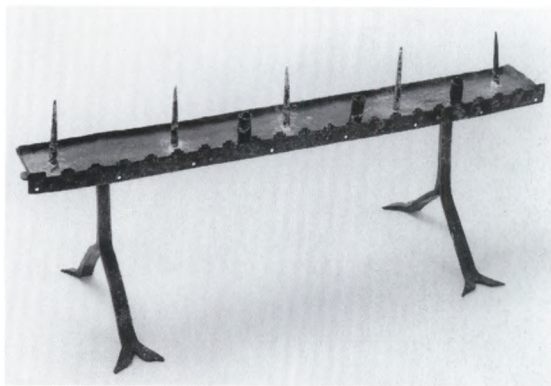

Fig. 16. *Lysestel, senmiddelalderligt, efter reformationen benyttet som alterstage (s. 1614). I Nationalmuseet. NE fot. 1988. – **Kerzenaufsatz, spätmittelalterlich. Nach der Reformation als Altarleuchter verwendet.*

prydelse i skønvirkestil fra 1904, formet som en portalopbygning omkring et maleri. Vandringen til Emmaus, af Heinrich Dohm. På det nu kasserede rammeværk læstes årstallet og med meget store versaler et citat fra Joh. 14,6 på arkadebuen samt ordene »Bliv hos os« under maleriet. Dette, der er udført i olie på lærred og signeret »H. Dohm«, er nu indsat i en profilramme af fyr og ophængt på skibets nordvæg.

Kirkens gamle *altertavle* (fig. 18) er et sobert arbejde i ungrenæssancestil fra o. 1587 med maleri og staffing fra en istandsættelse 1846. Postamentet, med fyldingsfremspring, bærer et tredelt storstykke med næsten kvadratisk, profilindrammet storfelt og to tilsvarende, lidt smallere sidefelter. Storstykket deles af korinti-

Fig. 17. Alterbord, 1587 (s. 1611). NE fot. 1983. – *Altartisch, 1587.*

ske halvsøjler med kanneleerede skafter og vel-skårne akantus-prydbælter, og det kronede over den forkrøppede profilgesims af trekantgavle, der allerede 1919 havde mistet deres spirprydelser. Af de udsvejfede postamentvinger er den ene (af fyr) fra restaureringen 1846, da også den nuværende bemaling kom til. I storfeltet er i gråtoner malet en fremstilling af Kristus på korset, set på baggrund af et nøgent, perspektivisk rum med hvælvinger. Billedet minder om den forgrovede nymaling, der 1845 blev Lydum-altertavlens gamle korsfæstelsesmaleri til del (s. 1226), og skyldes måske samme landsbymaler. Til maleriet slutter sig i postamentfeltet indskriften »Christus døde for Alle. 2. Cor. 5,15« i gylden fraktur på sort bund samt i sidefelterne tilsvarende citater fra Joh. 17,3 og 2. Kor. 5,21. Årstallet »1846« er anført med hvidt på postamentvingerne, der som gavlfelterne er malet med gyldent bladværk på blå bund. Tavlens rammeværk er hvidt, listerne blå og røde, og søjlernes kapitæler og prydbælter står forgyldte.

Tavlen er anskaffet til kirken af sysselprovsten Anders Sørensen Vedel, der i sin regnskabsbog 1587 har noteret, at han af sognets kirkevæрге Mads Nos til Haltrup havde oppebåret 8 dl. »på den ny tavle«. ¹⁸ Den er da også noget mere professionelt skåret (i Ribe?) end de lokale arbejder, der på samme tid leveredes til kirken, øjensynligt af den fra en indskrift kendte Christen Pedersen snedker i Heager (se *†*herskabsstol). Tavlen slutter sig i udformningen til en type katekismustavler, som måske har nydt særlig fremme ved den filipistisk influerede Vedels virksomhed som provst. ²⁶ Sidefelterne må fra første færd have rummet indskrifter, midtfeltet snarest et maleri (som i Næsbjerg, s. 1638). Felternes ældre bemalinger er vistnok fjernede, og kun på rammeværket kunne der 1919 konstateres rester af oprindelige farver. 1765 læstes på tavlen: »Mig haver hiertelig for længet at æde Paaske Lammet med Eder, før jeg lider. Luc. 22 (,15). Poul Jørgensen, Provst i Schatz Herriit« (præst 1601-54). ⁵

1904 blev tavlen henstillet i tårnrummet, hvor den stod i miserabel stand, indtil den på Nationalmuseets initiativ blev istandsat 1920. Tavlen

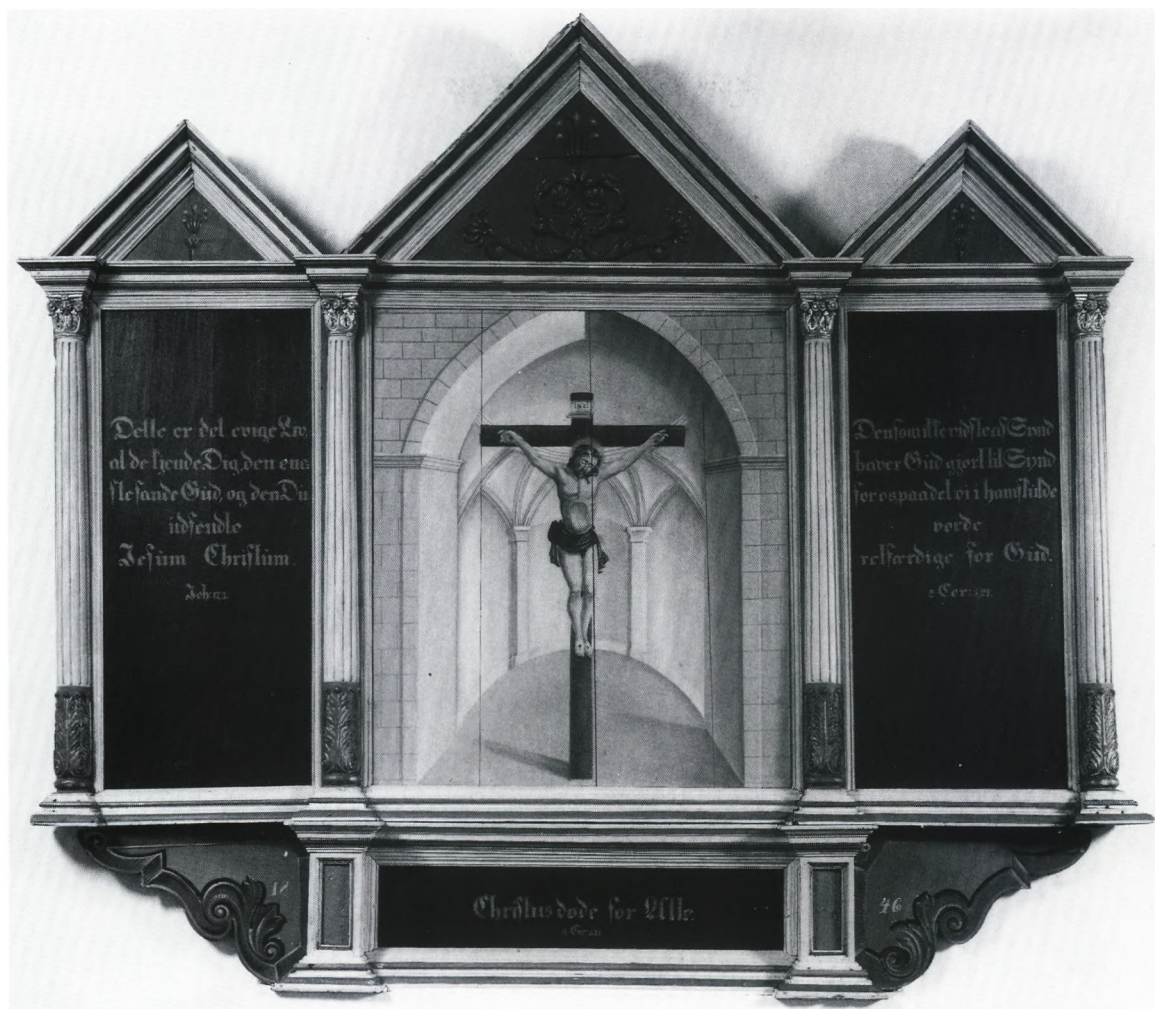

Fig. 18. Altertavle, o. 1587, med maleri fra 1845 (s. 1612). NE fot. 1983. – Altarbild, um 1587. Gemälde von 1845.

blev herefter ophængt på skibets nordvæg, hvorfra den 1943 er flyttet til sin nuværende plads på sydvæggen.

†*Altertavle(r)*? 1765 omtales, uvist om i Øse eller Næsbyerg kirke, »adskillige apostelbilleder, der nu er nedtagne og bortkastede«,⁵ formentlig middelalderlige alterfigurer.

Altersølv. Altersættet er i sin kerne fra o. 1550-1600, et fynsk arbejde i forsinkede sengotiske former, men er ved en reparation, foretaget af Jørgen Olufsen Lund i Odense 1752, blevet noget sammenflicket og fornyet. *Kalken* (fig. 19), 22 cm høj, har glat, syvsidet fod, der løber ud i kølbuetunger hvilende på en bred standplade

(fornyet 1752); standkanten ledsages af en graveret bladbort. De sekssidede skaftled kan næppe oprindeligt have hørt sammen med foden, derimod givetvis knoppen (fig. 20), der er syvtunget med mellemfaldende rudebosser. Tungerne smykkes både på over- og undersiden af graverede stavværksvinduer, og bosserne ender i små bladrossetter. Det brede, glatte bæger er fornyet af Jørgen Olufsen Lund, hvis stempel (Bøje 1982 nr. 4115) ses på standpladens overside tillige med Odenses bymærke. Årstallet for reparationen, »1752«, er graveret på fodens underside. *Dysken* er også Jørgen Olufsen Lunds, den måler 16 cm i tv. og er glat med »1752« gra-

Fig. 19. Alterkalk, o. 1550-1600, fynsk arbejde, bægeret fornyet 1752 af Jørgen Olufsen Lund i Odense (s. 1613). NE fot. 1983. – *Kelch, ffinische Arbeit, um 1550-1600. Becher von Jørgen Olufsen Lund, Odense erneuert, 1752.*

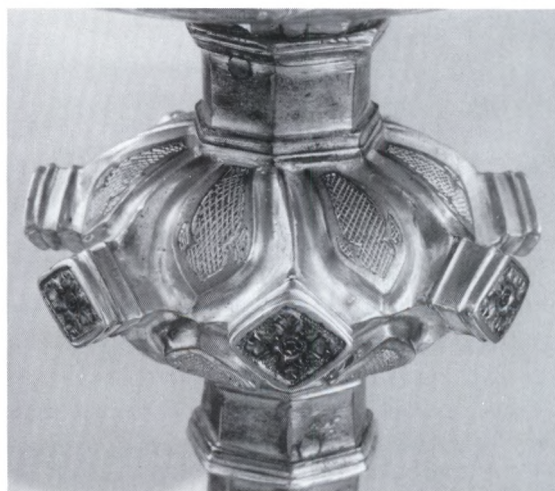

Fig. 20. Detalje, knoppen, af alterkalk, o. 1550-1600 (s. 1613, jfr. fig. 19). NE fot. 1988. – *Nodus, Detail des Kelchs, um 1550-1600.*

veret på fanen; disken bærer mærke af talrige reparationer.

Kalken slutter sig til en række fynske fra 1500'ernes anden halvdel, karakteristiske ved den samme syvdelte opbygning og en nært beslægtet ornamentik. Nærmest står øjensynligt kalkene i hospitalskirken i Odense og i Nørre Søby og Humble kirker, der begge har fået nyt bæger af Jørgen Olufsen Lund, henholdsvis 1746 og 1748.²⁷ Til Øse kirke må den fynske kalk være kommet efter reparationen 1752, utvivlsomt foranlediget af kirkeejeren oberstløjtnant Preben Brahe til Hvedholm.²⁸ 1969 er foretaget en istandsættelse af kalken.²⁹

En *†kalk* og *†disk* af forgyldt sølv nævnes i inventariet 1688. 1691 var kalken adskilt og måtte loddess og forfærdiges for 1 mk.⁸

Alterkande, 1983, 23 cm høj med reliefkors og graveret kursivindskrift på korpus: »Skænket Øse kirke 1983 af Semine Blöcher«. I bunden mærket »Cohr«. En ældre *†alterkande* af sort porcelæn med forgyldt kors fra Den kongelige Porcelænsfabrik var anskaffet o. 1845,⁹ måske samtidigt med en tilsvarende *†oblataeske*.

Sygesæt (fig. 22), udført af Johannes Brosbøll i Varde (1782-1808).³⁰ Kalken er 9,5 cm høj, foden cirkulær med en graveret zig-zag-bort på standskanten. Skaftet er profileret med en lille skaft-ring, bægeret halvkugleformet og indvendigt forgyldt. Den tilhørende *disk*, tv. 7,5 cm, er glat og har på fanens underside Brosbølls gentagne stempel (Bøje 1982 nr. 6872) samt Vardes bymærke (Bøje 1982 nr. 6842). Til sygesættet hører et formentlig samtidigt *læderfuttal*.

Alterstager, o. 1862,³¹ af messing, 33 cm høje, med cirkulær, aftrappet fod, balusterskaft og halvkugleskål med lysetorn af jern. Nyere *sy-stage*.

De nuværende alterstager har afløst et sjældent **lysestel* (fig. 16) fra senmiddelalderen. Det er af smedjern, udformet som en lang, rektangulær, ganske lav skål, 77 × 10 cm, med fem lysetorne til store vokskerter, hvilende på to tværfødder med fligede tæer. Skålen har på den ene langside en pånippet liste med kreneleret kant,³² og i bunden fire (oprindeligt fem) 5 cm høje døller anbragt lidt skævt for lysetornene.

Fig. 21. Døbefont, romansk af granit. Foroven mundingsranden med indristede benediktionskors (s. 1615). Tegning af E. Rondahl 1898. – *Romanische Grannittaufe. Am oberen Rand eingeritzte Benediktionskreuze. Zeichnung 1898.*

De har formentlig båret et støttestativ med »manchetter« til kerterne og med små liljespir, således som det endnu ses på to lignende lysestæle fra Øster Hornum og Dal kirker (Ålborg amt).³³

Lysestellet har formentlig i middelalderen tjent kirkens almene belysning (foran korsranken?). 1688 anfører inventariet det som en »jern lysestage« blandt alterudstyret,⁸ ligeledes 1791, da stagen sagdes at være til fem store og ét lille(?) lys.²⁵ Stellet synes således efter reformationen at have tjent som alterstage. 1920 blev det fundet på kirkeloftet og indsendt til Nationalmuseet (inv. nr. D 10010). Et *†ildkar* blev 1693

gjort til kirkens brug,⁸ jfr. **ildkar* fra Ølgod kirke (s. 1553 med fig. 55).

†Alterbøger. Inventariet 1688 nævner en alterbog, en bibel, en salmebog og en gradual, der 1699 afløstes af en ny, indbundet, i folio.⁸ 1710 blev biblen sendt til indbinding hos bogbinderen i Ribe, og året efter gjaldt det alterbogen.⁸

†Messehagler. Efter at kirken 1688 havde manglet en messehagel,¹⁶ anskaffedes 1700 en ny, hvortil der hos handelsmand Niels Knudsen i Ribe bl.a. indkøbtes 6 alen karmoisin(rødt) fløj, blåt lærred til underfor, $4\frac{1}{8}$ »Loed brede solf Threndser«. Skrædderen fik kost og løn.⁸ Haglen, der 1765 omtales som en rød fløjelsmessehagel med sølvgaloner,¹⁷ blev udskiftet 1897.²⁴

Alterskranke, 1943, femsidet med støbejernsbalustre og profileret håndliste med hylde i blankt egetræ, *†Alterskranke,* 1863,⁹ udgørende en trekvartcirkel, med balustre af træ (jfr. fig. 29).

Døbefont (fig. 21), romansk af granit, en variant af egnens glatkummede, vestjyske type (Mackeprang: *Døbefonte* s. 68, 407). Den er 95 cm høj, kummens tv. 76 cm. Foden er af rødlig granit, i søjlebaseform, kummen af en mere grå sten, halvkugleformet over et skaft, der har form som en omvendt keglestub med afsæt. Mundingsprofilen er attisk, og på randen er indristet fire små ligearmede kors (fig. 21), formentlig benediktionskors sammenhængende

Fig. 22. Sygesæt, o. 1800, udført af Johannes Brosbøll, Varde (s. 1614). – *Krankenbesuchsgeräte, von Johannes Brosbøll, Varde, geschaffen. Um 1800.*

Fig. 23. Prædikestol, 1584, indtil o. 1850 karnap i en lektorieprædikestol (s. 1616, jfr. fig. 25-26). NE fot. 1983. – *Kanzel, 1584. Bis um 1850 Erker eines Lektorkanzels.*

med liturgien ved dåbsvandets indvielse (benedictio fontis). Tilsvarende kors findes på fonten i Lydum kirke (s. 1228) og på en række fonte i Nord- og Østjylland.³⁴ Kummen er udmuret og pudset indvendig, så forsækningen passer til

Fig. 24. Løvehoved, detalje af prædikestol 1584 (s. 1616). NE fot. 1983. – *Löwenkopf, Kanzeldetail, 1584.*

dåbsfadet. På fonten ses rester af lysrød farve på kalk, formentlig fra 1700'rne. O. 1900 stod fonten op mod korbuens nordvange, nu i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfad, o. 1861, af messing, med pånittet, bred fane i korsglorieform fra 1926, tv. 64 cm. Det oprindelige fad er glat med dyb, afrundet skål og smal fane. På bagsiden af den tilføjede fane læses: »Thomas Thomsen og Hustru Abildhede lod dette Døbefad istandsætte 1926. Knud Eibye, Kunstmed, Odense«. 1831 og 1861 ønskedes skaffet et dåbsfad af metal.⁹ *Dåbskande*, nyere, af messing, 38 cm høj, formentlig anskaffet 1926.

†*Fontelåg*. 1718 blev et nyt låg over fonten forfærdiget.⁸

Prædikestol (fig. 23-28, 31), 1584, en sjældent velbevaret lektorieprædikestol, hvis karnap siden o. 1850 tjener som en vanlig, polygonal prædikestol (fig. 23), mens de søjlebårne sidebrystninger i sammenrykket stand er opsat imod skibets nordvæg omkring indgangsdøren (fig. 25).³⁵ Prædikestolen skyldes samme snedker som den næsten tilsvarende lektorieprædikestol fra 1583 i Horne kirke (s. 1458), formentlig den i sognet boende Christen Pedersen snedker i Heager (jfr. s. 1623f.).

Prædikestolskurven (fig. 23) består af fem smalle fag opsat i en halvcirkel, der som nævnt har udgjort lektoriefacadens *karnapfremspring* foran korbuen. Kannelerede kvartsøjler med volutkapitæl og akantusprydbælte flankerer de profilindrammede felter. De tre midterste rummer arkader, hvis profilerede bueslag med fladsnitsornamenter bæres af kannelerede pilastre med profilbaser og -kapitæler, der ledsages af tandsnit. Foran midtfeltet var indtil 1925 opsat et ca. 50 cm højt †krucifiks (jfr. fig. 29). Yderfelterne rummer hver to bladkranse med evangelistsymboler, som holder skriftbånd med indskårne evangelistnavne. I nord (fig. 28) ses englen »S.Mat(tæus)« over løven »S.Mar(kus)«, i syd okse »S.Lvc(as)« over ørnen »S.Ioha(nnes)«. Kraftige horisontale profiler med tandsnit indrammer postament og frise, der har profilfyldinger mellem fremspring, som på frisen prydes af vildmandshoveder, på postamen-

Fig. 25. Sidebrystninger fra lektorieprædikestol 1584, hvis midtkarnap o. 1850 er nedtaget og opsat som almindelig prædikestol (s. 1616, jfr. fig. 23, 26, 30). NE fot. 1983. – *Seitenbrüstungen eines Lettnerkanzels, 1584, dessen mittleren Erker um 1850 abmontiert und als gewöhnlicher Kanzel aufgestellt wurde.*

tet af bidske løver med store ører (fig. 24). Såvel disse hoveder som kvartsøjlerne er yderst i første og femte fag indfattet i et retkantet hjørne (fig. 28), et vidnesbyrd om karnapfremspringets tilslutning til sidepanelerne (jfr. Horne, s. 1459 med fig. 23). Ligeledes læses i frise- og postamentfelterne den midterste del af to gennemløbende indskrifter, hvis begyndelse og afslutning findes på sidepanelerne (jfr. ndf.). Under postamentfremspringene flankerer englehoveder hængestykkerne, der har form af lidt større englehoveder. Underbaldakinen, med ribber i stødene, kantes på prædikestolens bund af en udskåret krans af tungespids og hviler på en ottesidet bærestolpe med enkelt profilled. Den stejle opgang har panel fra o. 1750 med udsavede

balustre og en mægler med profileret knop, der godt kan stamme fra den oprindelige opgang.

Karnappens opbygning genfindes i det væsentlige på de søjlebårne *sidebrystninger* (fig. 25), der har to gange seks arkadefag med udskårne apostelfigurer, fordelt på fire panelstykker. Disse er nu rykket helt sammen, idet man 1909 har fjernet fire pilasteragtige fyldingsfremspring, der oprindeligt kantede panelstykkerne over bæresøjlerne (jfr. fig. 30). Ellers adskilles arkadefelterne, der er opbygget som karnappens, af spirprydede, kannelerede pilastre svarende til felternes. Under apostelfigurerne oplyser små skriftbånd med indskårne versaler deres navne, og på bueslagene er med reliefversaler anført trosartiklerne i en fortløbende, latinsk

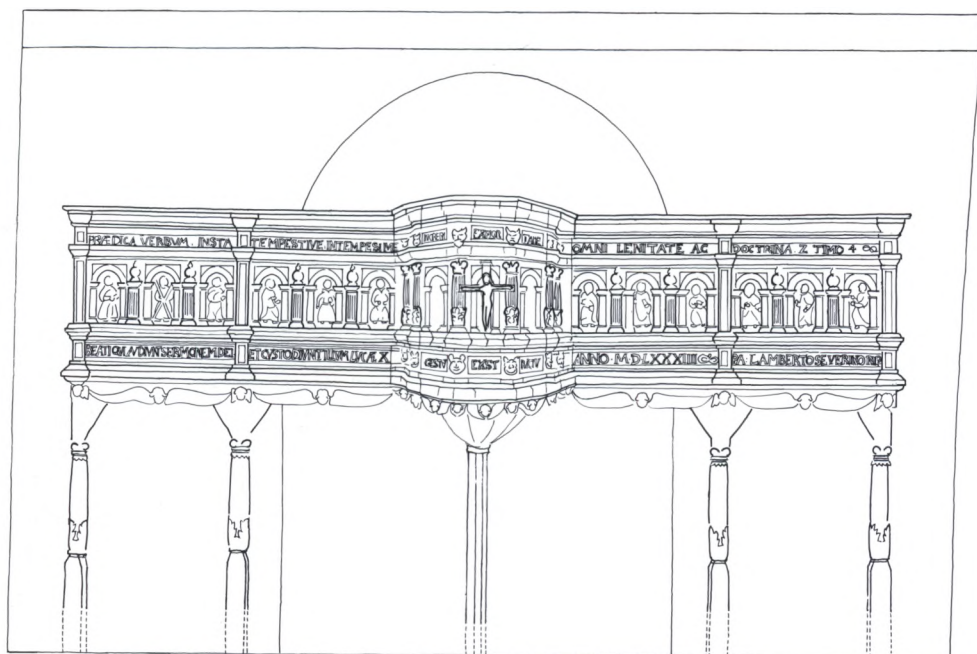

Fig. 26. Lektorieprædikestol 1584, skitse-mæssig rekonstruktion af den oprindelige opstilling foran triumfmuren (s. 1621). Den 1603 tilføjede (†)himmel er udeladt. Sammentegnet af MN 1988. 1:50. – *Lettnerkanzel, 1584. - Skizzierte Rekonstruktion der ursprünglichen Aufstellung vor der Triumphwand. Der im Jahre 1603 hinzugefügte Schalldeckel ist weggelassen.* -

trosbekendelse; arkadefelterne har i sviklerne en gennemført snedkernummerering fra »1 AR« (i vest) til »12 AR«. Apostlene, der her beskrives fra vest med deres tilhørende indskrifter, er naivt og ubehjælpomt, men ganske charmende skåret. De bærer fodsides dragter og har skæg, bortset fra Filip og Mattæus (nr. 5 og 8). De yderst stående apostle (fire i vest, to i øst) vender sig i profil ind imod karnappen, de øvrige er fremstillet frontalt: 1) (Fig. 27) »S. Petr(us)«, med krøllet hår og stor nøgle: »Credo in de(vm) pa(trem) om(nipotentem) cr(eatorem) c(oeli et terrae)« (Jeg tror på Gud Fader den almægtige himlens og jordens skaber). 2) (Fig. 27) »S. And(reas)« holdende skråkorset foran sig: »et in Ie(svm) Ch(ristv)m fi(livm) ej(vs) v(nicvm) D(ominvm) n(ostv)m« (og på Jesus Christus hans enbårne søn vor herre). 3) (Fig. 27) »S. Ia(cobvs) Ma(jor)« (Jakob den ældre) med vandringsstav: »qvi con(ceptvs) e(st) d(e) s(piritv) s(ancto) na(tvs) e(x) M(aria) v(irgine)« (som er undfanget ved den helligånd født af jomfru Maria). 4) »S. Ioha(nnes)«, med skæg,

gørende korsets tegn over kalken: »pas(svs) svb Pon(tio) Pi(lato) crv(cifixvs) m(ortvvs) e(t) s(epvltvs)« (pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet). 5) »S. Phil(ipvs)« med T-kors og åben bog: »Des(c)en(dit) ad inf(eros) ter(tia) d(ie) r(essvrex)it a (mortuis)« (nedfaren til dødsriget, på trediedagen opstanden af de døde). 6) »S. Bar(tolomæus)« med kniv i højre hånd og en lukket bog i venstre: »as(c)en(dit) ad c(oelos) s(edet) a(d) d(extram) d(ei) p(atris) o(mnipotentis)« (opfaren til himmels, siddende ved Gud Fader den almægtiges højre hånd). 7) »S. Tho(mas)« med lanse i højre hånd og en lukket bog i venstre: »(i)nde ven(tvrvs) e(st) iv(di-care) vi(vos) et m(ortvos)« (hvorfra han skal komme og dømme levende og døde). 8) »S. Mate(vs)« med bog i venstre hånd og en vinkel(!) i den højre: »Credo in spirit(vm) sanc(tvm)« (Jeg tror på den helligånd). 9) »S. Ia(cobvs) Mi(nor)« (Jakob den yngre) med venstre hånd på hjertet og valkestokken i den højre: »Cre(do) sanc(tam) ec(clesiam) ca(tholicam) s(ancto)r(v)m co(mmvnionem)« (Jeg tror på

den hellige almindelige kirke, de helliges samfund). 10) »S.Sim(on)« med sav i højre hånd: »Credo remis(sionem) peccato(rum)« (Jeg tror på syndernes forladelse). 11) »S.Ivd(as) T(ad-dævs)«, der holder sin kølle som en vandrestav: »Cre(do) carnis resvrrec(tionem)« (Jeg tror på kødets opstandelse). 12) »S.Mati(as)«, der med begge hænder holder en hellebardagtig økse foran sig: »Credo vitam eter(nam)« (Jeg tror på det evige liv).

I frise og postament indskrifter med reliefversaler, der som nævnt har været gennemløbende, således at de midterste stykker læses på karnapfremspringet. I sin helhed lyder friseindskriften: »Prædica verbum, insta, tempestive, intempestive/ argve, increpa, exhortare cum/ omni lenitate ac doctrina. 2 Timo 4 (Prædik ordet ... 2 Tim 4,2)«, postamentindskriften: »Beati qui avdivnt sermonem Dei, et cvstodivnt illum. Lvcæ: XI (Salige er de, som hører ... Luk. 11,28)/ Hic svggestvs ecstrvctvs est/ anno mdlxxxiiii pa(store) Lamberto Severino Rip« (Denne prædikestol er opsat år 1584, da Lambert Sørensen Riber var præst). I indskrifterne er der et par steder fyldt ud med sløjfeornamenter, der bærer mindelse om dem på Peder Trellunds kaligrafier.

Brystningens fire hængestykker – englehoveder med et betragteligt vingefang – adskilles midt på hver side af et lille englehoved, og brystningen står på fire noget tilfældigt an-

Fig. 27. Lektorieprædikestol 1584, sidebrystningen, felter (nr. 1-3, s. 1618) med relieffer af apostlene Peter, Andreas og Jakob den Ældre (jfr. fig. 25). NE fot. 1983. – *Lettnerkanzel, 1584. Seitenbrüstung. Felder mit Relieffdarstellungen der Apostel Peter, Andreas und Jakob der Ältere.* -

Fig. 28. Prædikestolsfelt, 1584, med evangelistsymboler (s. 1616). NE fot. 1983. – *Kanzelfeld mit Evangelistsymbolen, 1584.*

Fig. 29. Indre set mod øst 1897. Chr. Axel Jensen fot. – *Inneres nach Osten*, 1897.

bragte, foroven afkortede bærestolper, der over en høj, glat plint er udformet som kannelerede joniske søjler med akantus-prydbælte. En jævnførelse med tilstanden før 1909 viser (fig. 30), hvorledes man ved den lidet skønssomme reduktion dette år har ødelagt den konstruktive sammenhæng i brystningens forhold til bærestolperne. De har foroven fået afsavet et ca. 40 cm højt stykke med store, glatte knæ, hvorover de nævnte fyldingsfremspring afsluttedes med små englehoveder (de to yderste kasseret 1909).

Fra en (†)prædikestolshimmel, der bar årstallet 1603, stammer formentlig to joniske karyatidefigurer (fig. 31), 53 cm høje, den nøgne Eva med æble og figenblad samt en musikanter (inde?), nu uden fløjte/basun og af en type, som danner

topfigurer på prædikestolshimlene i bl.a. Ølgod (s. 1543f.) og Fåborg kirker. Figurene, der 1897 var opstillet på brystningen (jfr. fig. 30), er nu ophængt under den, imellem søjlerne (jfr. fig. 25).

Alle lektorieprædiestolens dele står med en broget bemaling fra en restaurering 1925. Rammeværket er hovedsageligt mørkeblåt, listerne lysblå, røde, grønne, sorte, forgyldte og gråmarmorerede, indskrifterne forgyldte på sort bund. Malerarbejdet udførtes, som det fremgår af en indskrift på rammeværket i prædikestolskurvens vægfag, af malerfirmaet Hansen i Esbjerg, der formentlig har afætset de ældre farvelag.³⁶

Arrangementets oprindelige form og opstil-

Fig. 30. Lektorieprædikestol 1584 (s. 1616), efter midtkarnappens afmontering, opstillet foran skibets vestvæg. Chr. Axel Jensen fot. 1897. – *Lettnerkanzel, 1584. Nach der Abmontierung des mittleren Erkers, vor der westlichen Langhauswand aufgestellt. 1897.* -

ling er søgt anskueliggjort på sammentegningen (fig. 26). Heraf fremgår både, hvordan en sådan lektorieprædikestol har vanskeliggjort adgangen og udsynet til koret, og hvor svært det må have været at indpasse opbygningen i et så lille og lavloftet kirkerum som Øses. Det må således være præstens adgang til karnappen, ad en opgang fra koret (jfr. mægleren), der har nødvendiggjort den betydelige forhøjelse af kirkens korbue (jfr. s. 1604), og under prædiken må han have været lige ved at støde hovedet imod loftsbjælkerne.³⁷

I betragtning af den næsten generelle nedtagning og reduktion, som de i ældre tid så almindelige lektorieprædikestole blev udsat for i 1800'rne, er arrangementet i Øse usædvanligt

velbevaret og oplysende. Ingen andre steder synes således bevaret kombinationen af sidebrystninger med bæresøjler og midtkarnap med underbaldakin på bærestolpe. Men der kan næppe være tvivl om, at den nævnte, ét år ældre prædikestol i Horne kirke i alt væsentligt må have haft en tilsvarende udformning (s. 1458). Typisk for lektorieprædikestole synes i øvrigt brystningens apostel-udsmykning,³⁸ der kendes i en nogenlunde tilsvarende reliefform i Strellev kirke (Ringkøbing amt), udsmykningen af karnappens underside (betinget af den høje placering) og det centralt placerede krucifiks. Det sidste har skullet gøre det ud for korbuekrucifiks.³⁹

Den 1603 tilføjede (†)himmel bar indskriften:

»Salige er de, som hører ordet og bevarer det.

Fig. 31. Eva og muskant(inde?), karyatide-topfigurer fra (†)prædikestolshimmel 1603 (s. 1620, jfr. fig. 25, 30). – *Eva und Musikant(in?)*. *Karyatidenspitzenfiguren eines (†)Schalldeckels*, 1603.

Luc. 11,(28)«. ⁵ De to bevarede figurer (fig. 31) henfører himlen til »H. P. S(nedker)«, som samme år supplerede den tilsvarende lektorieprædikestol i Horne med en signeret himmel (s. 1460, jfr. også s. 1542). Deres usædvanlige karyatideform tyder på, at de tillige med andre topfigurer (Eva må have haft Adam som pendant) har stået på frisesegsimsen og foroven har været fæstnet til kirkeloftet. Himlen synes altså at have siddet helt op imod bjælkeloftet, en løsning, der må skyldes de nævnte pladshensyn (jfr. fig. 26).⁴⁰

På prædikestolen, der midt i 1700'rne havde fået ny opgang og 1765 udtrykkeligt nævnes »over korsdøren«, ⁵ ønskedes 1844 opsat to lamper af messing eller blik til lys på de mørke dage.⁹ 1847 havde kancelliet befalet prædikestolen flyttet,⁹ og dens nedtagelse fra korbuen må være sket engang i årene o. 1850. Midtkarnappen blev opsat på sin nuværende plads i skibets sydøsthjørne – endnu i betydelig højde og med bibeholdelse af lektorieprædikestolens stejle opgang. Mens himlen kasseredes, blev brystning-

gen i sin helhed opsat imod skibets vestvæg foran tårnbuen. 1868 blev såvel prædikestolen som »det opstående træværk bag i kirken« overstrøget med egetræsfarve, dog således at forgyldningen beholdtes.⁹ Lektorieprædikestolens dele fremstod herefter, som de kendes fra fotografier 1897, prædikestolen endnu med sit †kru-cifiks (fig. 29), brystningen med nyere panel indsat på karnappens gamle plads og de to karyatidefigurer opstillet ovenpå (fig. 30).

1909 blev panelvæggen i vest rykket frem som brystning i et nyt orgelpulpitur (jfr. torgel). På karnappens gamle plads i midten indsattes orgelfacaden, hvis større bredde medførte de nævnte afkortninger af sidebrystningerne. Bæresøjlerne blev beskåret, og de to ydre flyttet ind under orgelhuset. Med orgelpulpituret nedtagelse 1925 fik brystningen sin nuværende opstilling. Samtidig gennemførtes en restaurering, hvorved prædikestolen sænkedes, og dens kru-cifiks blev aftaget, inden malerfirmaet Hansen i Esbjerg påførte alt træværket dets nuværende farver.

Stolestaderne er fra 1942, udført i egnens karakteristiske ungrenæssancestil med former hentet fra den gamle degnestol og andre dele af kirkens renæssancestoleværk, som nu befinder sig i museer (jfr. ndf.). Panelerne og de let skrå ryglæn har profilfyldinger, de almindelige gavle traditionelle småspir og foldeværksfyldinger. Forrest fire noget højere gavle i form som degnestolens. Rammeværket står gråbrunt, skæringerne hvide på lysblå bund.

†*Stolestader*. Af kirkens renæssancestoleværk er i Nationalmuseet og Varde Museum bevaret syv *gavle, en *låge og et stykke *endepanel i ungrenæssancestil fra 1580'rne samt to lidt senere *gavle fra o. 1600-20. * *Stolegavle*: 1-4) (fig. 32-33) fire ens, 115 cm høje, af ungrenæssancetype bestående af et rammeværk med småspir (egetræ) og to foldeværksfyldinger i fyr. Gavlene har hørt til fire stole med spinkle »rygpinde« (jfr. udstemning i rammeværket), der frem til 1909 stod i tårnbuen (jfr. fig. 30). I Varde Museum (inv. nr. V 2111-14). 5) Tilsvarende, men med akantuslöv i fyldingerne. I de øvre vokser det ud af en vase, i underfyldingen er det arran-

Fig. 32-36. Rester af (†)stoleværk. 32-33. *Stolegavl (nr. 1-2, s. 1622), o. 1585, med udstemning for ryglægte. De stod indtil 1909 i tårnbuen (jfr. fig. 30), nu i Varde Museum. 34. *Stolegavl (nr. 9, s. 1623), o. 1600-20, i Varde Museum. 35-36. *Stolegavl (nr. 6, s. 1623), o. 1585, og *låge, formentlig fra Haltrups $\dagger$ hershabsstol 1584, der var signeret af Christen Pedersen i Heager (s. 1623). I Nationalmuseet. NE fot. 1982 og 1988. – *Reste des (†)Gestühls. 32-33. *Wangen mit eingearbeitetem Loch für Rückenlehne, um 1585. Bis 1909 im Turmbogen. 34. *Wange 35-36. *Wange, um 1585, und *Tür, wohl von einem $\dagger$ Herrschaftsgestühl, 1584 von dem Tischler Christen Heager signiert.*

geret omkring et rudefelt. På det øvre rammeværk er indskåret versalerne: »Anne Pove(ls)«. Gavlen har mistet sit lodrette rammeværk med spirene (NM2 inv.nr. D 10012). 6) (Fig. 35) som nr. 5, men intakt, 121 cm høj, og med versalerne: »vaager beder« indskåret i det øvre rammeværk (NM2 inv. nr. D 10013). 7) Svarende til nr. 5-6, men med ganske enkel fladsnitsakantus i fyldingerne, 132 cm høj (NM2 inv. nr. D 10014). 8-9) (Fig. 34) to ens, i højrenæssancestil fra o. 1600-20, 156 cm høje. De består af en fyrreplanke, der foroven er udsvejft omkring en blomst og små karvskårne ornament, og som herunder har en pålagt, kanneleret lisen med tandsnitkapitel og højt postament (NM2 inv.nr. D 10018 og Varde Museum nr. V 2115).⁴¹ *Lågen (fig. 36) er af fyr, 106 × 40 cm, med to

fyldinger svarende til gavlene nr. 5-6 i profileret rammeværk, og stammer snarest fra en $\dagger$ hershabsstol (jfr. ndf.). Af *endepanelet er to fag i behold med profilfyldinger i to rækker under en kronliste med tandsnit. Frisefyldingerne har akantusløv og rudeformede gennembrydninger, højfyldingerne rummer en enkelt indskåret arkade svarende til prærestolens (NM2. inv.nr. D 10016). De gamle stoleværksdele står hovedsageligt i blankt træ med rester af egetræsårning (fra 1867) og af en ældre, vistnok delvis bemaling med rød farve.

Ungrenæssancedelene (gavl nr. 1-7 og lågen) viser i skæringerne nær tilknytning til alterpanelet, præste- og degnestolen og prædikestolen og skyldes vel den lokale Christen Pedersen snedker, der 1584 (eller 1583) signerede en $\dagger$ hershabs-

Fig. 37. *(†)Præste- og skriftestol, 1587 (s. 1624). Nu i Nationalmuseet. Christian Axel Jensen fot. 1897. – *(†)Beichtstuhl, 1587.

Fig. 38. Degnestol, o. 1585 (s. 1625). NE fot. 1983. – Küsterstuhl, um 1585.

stol for gården Haltrup, som stod forrest i mandssiden. Den bar følgende indskrift: »Denne Stool tilhører Erlige og Velbyrdige Mand Matz Nels(en). Christen Persen snedigker i Hia-ger min egen haand 1584. dvmdatvroive iisvari-asedisciiliagvastenshn. Dv skal icke slaa det ski-den Vaand vd før en(d) dv har det rene end«. Da kun én af kirkens stole 1791 havde »dør« (formentlig herskabsstolen),²⁵ stammer den nævnte *låge (fig. 36) rimeligvis fra herskabsstolen.⁴²

1696 indkøbtes materialer til »hviletræ« (ryglæn?) i kirkestolene, der 1706 fik nye fodskamler og 1714 blev repareret på ny, delvis med anvendelse af kasserede loftsbrædder.⁸ 1791 nævnes 26 mandsstole og 14 kvindestole.²⁵ 1867 blev stolerækkerne rettet ind, og staderne reparerede samt egetræsmaledede.⁹ 1878 blev stoleværket i det væsentlige fornyet, gavlene med voluttopstykker (jfr. fig. 29-30) som i Henne og Ål kirker (s. 1261, 1336). I vest bibeholdtes dog i tårnbuen fire gamle bænke med spinkle rygstød og de ovennævnte ungrenæssancegavle (nr. 1-4, jfr. fig. 30), mens andre gamle stoledele kom på kirkeloftet. 1920 blev de bevarede dele af det gamle stoleværk afstået til de nævnte museer.

En *(†)præste- og skriftestol (fig. 37, 39-40) fra 1587, af fyr, med to ikke identificerede våben-skjolde må skyldes samme snedker som de gamle stolestader. Den bestod ved nedtagelsen 1900 af et ca. 180 cm højt panelværk med dør, aflukkende korets nordvesthjørne (fig. 37). Forsvundet er siden den næppe oprindelige gesims og østvæggen, der over en vandret tandsnitliste havde gennembrudt gitterværk, derunder to pane-fag med akantus-frisefyldinger over ind-skårne arkadefyldinger. Bevaret er derimod sydvæggens tre fag med tre rækker profilind-rammede arkadefelter, hvoraf midtfaget danner dør. I panelets to øvre rækker, der adskilles af en vandret tandsnitliste, bæres arkaderne af kanne-lerede, baseløse pilastre med profilkapitæl, og på bueslagene findes en gennemløbende ind-skrift med indskårne versaler. I øvre række: »Vander varlig oc ter/ sparlig, tiden er farlig/ døden chomer snarlig«. I nedre række: »Herre Guds for mig paa/ den ø erlig at lefve/ oc salig at dø 1587«.

Fig. 39-40. *(†)Præste- og skriftestol, 1587, felter med uidentificerede våbenskjolde (s. 1624, jfr. fig. 37). I Nationalmuseet. NE fot. 1988. – *(†)Beichtstuhl, 1587. Felder mit unbekannten Wappenschildern.

Arkaderne rummer fladsnits-akantus, sidefelterne i den mellemste række to uidentificerede våbenskjolde: 1) (Fig. 39) tværdelt, øverste felt lodret delt; på hjelmen skaktavlede vesselhorn. Under skjoldet initialerne: »H·K·S·F(ædrene)·V(åben)« og »G(ud)·G(if)·G·L(øck)«; sidstnævnte ordspil findes også på prædikestolene i Ølgod og Ansager (jfr. s. 1543 og 1584). 2) (Fig. 40) udelt skjold med to modvendt stående dyr; på hjelmen glatte vesselhorn. Under skjoldet, i heraldisk højre side, de samme initialer som under foregående våben: »H·K·S·F·V«; venstre side er uden indskrift.⁴³

I den nedre række er arkaderne blot indskåret i kontur, med riflede skafter, joniske kapitæler og små cirkler på bueslagene. Af de to sidefelter mangler nu den nedre del, mens døren er helt bortset fra, at der i dens øverste fyldning er skåret et sekundært, firkantet hul som kighul for præsten. Det bevarede panel står med en lys ege-

træsmaaling fra 1867, hvorunder der ses rester af grøn farve.

I præsteindberetningen 1765 anføres indskriftene på præstestolen,⁵ der 1791 sagdes at være til fire personer og da endnu stod på sin oprindelige plads i korets nordøsthjørne.²⁵ 1848 blev den i ombygget stand flyttet til korets nordvesthjørne.⁹ Her måtte man 1863 – af hensyn til den ny alterskranke – affase hjørnet ved at dreje sydvæggens østfag tilbage som hjørnefag, og 1867 blev alt overstrøget med egetræsfarve,⁹ hvorefter præstestolen fremtrådte, som den ses på et fotografi fra 1897 (fig. 37). 1900 blev den nedtaget, og panelerne opsat i tårnrummet, til dels sammenflicket med gamle stoleværksdele. Det bevarede panel kom 1920 til Nationalmuseet (inv. nr. D 10011).

Degnestol (fig. 38), formentlig fra 1587 (eller 1584); bænken er 1942 fornyet i stil med stolestaderne tillige med pultens ene vange. Skråpulten

har to fag med glatte profilfyldinger under en kraftig vandret profilliste og frisefyldinger med fladsnitsakantus. Profillisten fortsætter på den gamle vange, 145 cm høj, der har tilsvarende, indskårne frisefelter og kronet af en stejl spids-gavl med tandsnitlister, som indrammer akan-tusløv; på gavlspidens bagside er indskåret en roset. Under pultbrættet, der har talrige indskårne navne m.m., er der en hylde, og pulten synes i sin tid at have fungeret som et skab med den ene panelfylding som låge. Bemaling som stoleværket. Degenstolen, der i skæringerne slutter sig til alterpanelet, præstestolen og ungrenæssancestoleværket, blev repareret 1714⁸ og omtales 1791 syd for altret som pendant til præstestolen i nord.²⁵ 1848 blev den som denne flyttet »nedenfor knæfaldet«,⁹ dvs. til korets sydvesthjørne, hvor den stod 1897 (jfr. fig. 29). Sin nuværende plads neden for prædikestolen fik degnestolen 1900.

En *†skranke* af glat panel med udsvejfet dobbeltlåge blev 1841 opsat som aflukke for tårnummet (jfr. fig. 30).⁹ Den fjernedes 1925.

Et *†skab*, omtalt ved degnestolen 1695 og 1714, kan have været indbygget i pulten (jfr. ovf.).

Pengeblok, 1804, med firkantet, jernbeslået overdel og lidt smallere fod med affasede hjørner, 85 cm høj. Klaplæg af jern med møntslids og to overfaldslukker på forsiden. Herunder er i en jernplade opdrevet årstallet »1804«. Gråbrun med grå jernbånd. Blokken står op imod indgangspanelet øst for døren. En *†pengetavle* nævnes 1791.²⁵

Dørfløj, 1805, med muligvis ældre gangjern, mellem skib og våbenhus. Døren er gjort af fire planker, som imod våbenhuset er samlet med tre profilerede revler og to svære gangjern med rombemønster, der godt kan stamme fra en renæssancedør. Mod skibet har dørfløjen ud for den svære slå en pynteplade af jern med opdrevet årstal »1805« (jfr. pengeblok). Gråbrun med gråt jernværk.

Orgel, 1967, af standtartype »Hørve«, med 10 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition: Hovedværk: Rørfløjte 8°, Principal 4', Spidsfløjte 2', Mixtur. Positiv: Gedakt 8', Rør-

fløjte 4', Nasat 2 $\frac{2}{3}$ ', Oktav 1'. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. I tårnet, *†Orgel*, 1909, med fire stemmer og oktavkoppel, bygget af Horsens Orgelbyggeri ved M. Sørensen. Pneumatisk aktion, bælgmentillade. I skibets vestende på *†orgelpulpitur*, sammenslået af sidebrystningerne fra den gamle lektorieprædikestol (jfr. prædikestol). I forbindelse med pulpiturets nedtagning 1925 blev orglet anbragt i tårnummet.⁴⁴

Salmenummertavle, nyere, 85 × 60 cm, med stifter til letmetalcifre. Hvid med lysgrøn enkel ramme. Interiørfotografiet 1897 (fig. 29) viser to sorte *†salmenummertavler* til kridt, og på et lidt senere fra o. 1920 (i NM2) ses en stor tavle med udsvejfet gavl, kannelerede sidestykker og hvide frakturindskrifter: »Skriftemaal. Før Prædiken. Efter Prædiken«. Den hang på triumfvæggen nord for korbuen.

Præsterækketavle, 1925, 220 × 165 cm, i ungrenæssanceformer efterlignende den gamle altertavle. Skriftfeltet flankeres af halv søjler, og tavlen kronet af en trekantgavl, hvori med forgyldt skriveskrift er anført: »Sognepræster i Øse efter Reformationen«. Præsternes navne står med tilsvarende skrift på sort bund, og bemalingen i øvrigt svarer til prædikestolens. Ophængt på skibets sydvæg, vestligst.

To *lysekroner* i skibet er indkøbt 1925 hos kunstsmed Knud Ejbye i Odense, delvis for midler skænket af ungdommen i sognet.⁴⁵ 1897 var der ophængt *†petroleumslysekroner* i koret og skibet, og nord for korbuen hang et *†billede*, en reproduktion af et gudeligt motiv. Et *kirkeskib*, orlogsfregatten »Haabet«, er bygget af en gammel lods på Samsø, skænket af fire mænd i sognet og ophængt julen 1925⁴⁶ (jfr. s. 1645 med fig. 24).

En *†ligbåre* nævnes i inventariet 1688.⁸

Klokke, 1924, tv. 90 cm, med reliefversalindskrifter. Om halsen, indrammet af lister: »Øse Menighed skænkede mig til sin Kirke og de Smithske Støberier i Aalborg gjorde mig Aar 1924«. På legemet: »Jeg kalder paa gammel og paa ung/ mest dog paa Sjælen træet og tung/ syg for den evige Hvile«. Klokken, der savner krone, er ophængt i en samtidig vuggebom.

Mellem 1811 og 1924 benyttedes en **klokke* fra

Fig. 41. Epitafiemaleri 1675, sognepræst Mads Mortensen Morsing, hans hustru Karen Poulsdatter og deres datter Anne (s. 1628). NE fot. 1987. – *Epitaph, 1675. Bildnis des Pfavrsers Mads Mortensen Morsing mit Familie.*

1200'rne, Vardes gamle stormklokke, der erhvervedes efter nedbrydningen af Varde †S. Nikolaj kirke 1809 og er behandlet derunder (se s. 958). Den blev 1924 sendt til omstøbning ved de Smithske Støberier i Ålborg, men erhvervedes i stedet af Varde Museum. Siden 1939 ved kapellet på Arnbjerg kirkegård i Varde.

†*Klokker.* 1) 1528 afleveredes ved klokkeskatten en klokke.⁷ 2) 1689 nævnes kirkeklokken,

der 1703 fik nyt reb og ringestang og 1711 måtte nedtages og forsynes med ny bom.⁸ Ved ringningen over kong Christian VII 1808 revnede klokken og var »aldeles ubrugelig«.¹⁰ Den udskiftedes derfor 1811 med ovenstående fra Varde, men henstod i kirken, indtil den blev solgt o. 1827.⁴⁷

Klokkestolen er af fyrretræ fra 1924. 1711 var †*klokkestolen* i tårnet »både på bjælker, opstander

Fig. 42. Gravsten, o. 1680, over sognepræst Mads Mortensen Morsing, hans hustru Karen Povelsdatter og deres datter Anne (s. 1628, jfr. fig. 41). NE fot. 1983. – *Grabstein für den Pfarrer Mads Mortensen Morsing und seine Familie. Um 1680.*

og sribånd« ganske forrådneth, så klokken ikke uden stor fare kunne ringes. Tue Thorsen blymester og Niels Sørensen tømmersmand måtte derfor arbejde med dens fornyelse og med klokken (jfr. bygning) i 19 dage.⁸

GRAVMINDER

Epitafium (fig. 41), 1675, over præsten Mads Mortensen Morsing, hans hustru og lille datter, hvis gravskrift læses på en tilhørende gravsten (se ndf.).⁴⁸ Epitafiet har form af et kvadratisk portrætmaleri, 117 × 117 cm (lysningen), i en 10 cm bred, sortmalet profilramme. Maleriet er udført i olie på træ, tre vandrette egeplanker, i nu meget afslidte, mørke toner. Præsteparret ses som knæstykker stående i traditionelle positioner, med den lille 12 uger gamle pige siddende foran moderen på en hvid pude. Imellem ægteparrets hoveder læses i røde versaler, ud for ham: »Ætate/ 54/ anno 1675« (54 år gammel,

1675), ud for hende: »Ætatis/ 63/ anno 1675« (63 år gammel, 1675). Han har langt, grånende hår og skæg og bærer kalot og sort præstekjole med stor pibekrave. Foran sig holder han en bog, som han åbner med højre hånds fingre. Konen bærer indskåret (kriget) hue og sort kjole med tætsiddende hvid krave. Ærmerne er hvide med sløjfer, skørtet hvidt og plisseret. I de foldede hænder holder hun en lille bog med beslag. Pigen, der bærer en palmegren, er klædt nogenlunde som moderen, men har en rød broderet hue med radiære bånd. Epitafiemaleriet hang på sin gamle plads på korets nordvæg indtil 1943, da det flyttedes til tårnummets sydvæg.

Gravsten (fig. 42) o. 1680, over Madtz Mortenson Morsing, forud sognepræst til Øse og Nesberg og provst i Skads herred, †16. jan. 1680

i hans alders 59. år og embedes 27. år, hans hustru Karen PovelsDaatter, †14. april 1693 i hendes alders 81 år, samt deres kære datter Ane MadsDaatter, som døde da hun var 12 uger gammel. Gravstenen, der hører sammen med ovenstående epitafiemaleri (fig. 41), er en rød kalksten, 82 cm bred og nu 96 cm lang, men lidt afhugget forneden. Hele stenens flade optages af gravskriftens indhuggede, let skråstillede versaler. Stenen, der 1874 lå i koret syd for altret, er nu indmuret i korets østmur, nord for altret.

Gravstensfragment, formentlig fra slutningen af 1600'erne, i sort kalksten, 178 × 47 cm, med rester af akantusløv. Tjener som trappesten foran våbenhusdøren.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1969ff. – *LA Vib.* Skast herreds tingbog 1653, 1668 og 1674. Regnskabsbog for Øse kirke 1688-1720.

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker VII, 1886, s. 21-23. – *Indberetninger.* Jacob Helms 1873 (bygning, inventar, gravminder), L. A. Winstup 1885 (bygning), J. Vilhelm Petersen 1891 (bygning), Chr. Axel Jensen 1897 (bygning, inventar), Niels Termansen 1920 (inventar), Harald Borre 1942 (kalkmalerier), Kirsten Trampedach 1981

(kalkmaleri på våbenhusgavl), Ebbe Nyborg 1987 (inventar, gravminder).

Tegninger og opmålinger. NM2. Tegning af døbefont og romanske billedkvadre ved E. Rondahl 1898. Opstalter og snit af bygning ved Aage Bugge og P. Riis Olsen 1941. Plan og tværsnit af bygning ved Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1978. – *KglBibl.* Tegning af kirken ved I. G. Burman Becker o. 1880 (KB 2^o63).

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning og kalkmalerier ved Niels Jørgen Poulsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg, orgler ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet juli 1988.

¹ DiplDan. 3. rk. II, 399. -

² DiplDan. 3. rk. III, 494; Repert. 2. rk. nr. 6651. -

³ Sognepræsten i Øse var 1489 den første blandt udstederne af et sognevidne af Næsbjerg sogn. Anneksforholdet er endvidere dokumenteret 1538, jfr. RA. Ribe bisp. Reg. på sognepræsternes ejendom og rente udi Varde syssel 1538, 72-74. -

⁴ Kronens Skøder IV, 633-34. -

⁵ LA Vib. Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop Bloch 1766-69 (C 4.774). Køberne var Claus Nielsen i Øse, Mogens Nielsen i Vesterbæk og Jørgen Sørensen og Christen Jacobsen i Skamstrup. -

⁶ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger og syn 1811-15 (C 4.709). -

⁷ RA. Reg. 108A nr. 21. Fortegnelse over indkrævede klokker 1528-29. -

⁸ LA Vib. Kirkeregnskaber. Regnskabsbog for Øse 1688-1720 (C KRB.540). -

⁹ LA Vib. Skast, Ø. og V. Horne hrdr.s provsti. Synsprotokoller 1828-91 (C 44.3-5). -

¹⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger. Kirke- og præstegårdssyn 1793-1810 (C 4.704-09). -

¹¹ Forudsat at tagværket er det oprindelige, er det således tænkeligt, at skibets østende har været under tag, inden byggeriet fortsatte mod vest. -

¹² I ydre murflugt måler vinduerne 50-57 cm. -

¹³ Fasen er ca. 5 cm bred. -

¹⁴ Sml. således Vester Starup, Grimstrup, Vester Nykirke, Skast og Vester Nebel. -

¹⁵ LA Vib. Skast herreds tingbog 1653. Kirkesyn 2. marts, indført 8. marts. -

¹⁶ LA Vib. Skast herreds tingbog 1668. Kirkesyn 26. marts, indført 5. maj. -

¹⁷ J. Helms var 1873 af den opfattelse, at murreparationen var foretaget et par generationer forinden, hvilket dog næppe kan være tilfældet. -

¹⁸ RA. Anders Sørensen Vedels regnskabsbog. -

¹⁹ Skast herreds tingbog 1637, udg. ved Poul Rasmussen, 1956, s. 175 og 205. -

²⁰ LA Vib. Skast herreds tingbog 1674, 20. oktober. -

²¹ Sml. Ansager s. 1572 og Næsbjerg s. 1636. -

Fig. 43. Vestre vindue i skibets nordside (s. 1603). NJP fot. 1987. – *Westliches Fenster in nördlicher Langhauswand.* -

²² LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C - 4.189). -

²³ Jfr. M. Mackeprang: Udvendig malet Dekoration paa middelalderlige Kirker og Renæssancebygninger, - i ÅrbOldkHist., 1914, s. 168-76; Ulrik Bugge og Peter Kristiansen: Den bemalede blændingsgavl paa Melby kirke, i Bygningsarkæologiske Studier 1986, s. 30-32; Erland Lagerlöf: Målade fasader. Något om färgspår på gotländska kyrkoexteriörer, i Nordisk medeltid. Konsthistoriska studier tillägnade Armin Tuulse, Uppsala 1967, s. 177-90.

²⁴ LA Vib. V. og Ø. Horne hrdr.s provsti. Kirkesyn 1892-1932 (C 44A.1).

²⁵ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C4.190).

²⁶ Se Sven Rask: Om 8 altertavler og Anders Sørensen Vedel, i Ribe Stiftsbog 1982; Otto Norn: Ripensiske Patriciere. Epitafieportrætter fra Renæssancetiden, i Festskrift til Astrid Friis, 1963, s. 177, og samme: Ord og Billede, i Nordiske Studier, Festskrift til Chr. Westergaard-Nielsen, 1975, s. 197f.

²⁷ Finn Grandt-Nielsen: Fynsk Kirkesølv, Odense 1983, s. 26f. med illustrationer s. 54f., 58f.

²⁸ Jfr. den historiske indledning.

²⁹ Synsprotokol 1969ff. Ved embedet.

³⁰ Ole Faber og Bo Bramsen: Varde Sølv. Guldsmæ-

demestre på Varde-egnen og deres arbejder ca. 1600-1870, Varde 1983, s. 80, 131 med fig. 154. -

³¹ Synet 1862 (jfr. note 9) ønskede to alterlysestager af messing anskaffet. -

³² På den anden langside ses ingen spor efter fæstnelse af nogen sådan prydlister. -

³³ Se Niels-Knud Liebgott: Lys. Lamper, stager og kroner fra middelalder og renæssance, 1973, s. 17f. Stellene er til henholdsvis syv og fem lys, med kreneret kant, men uden fødder. De er begge i Nationalmuseet tillige med et lysestæle af en lidt anden udformning (til mindst ti lys) fra Tornby kirke (Hjørring amt). -

³⁴ Mackeprang: Døbefonte s. 68, DK.Tisted s. 519, 527, 542, DK.Århus s. 1998, 2021, samt E. Rump: Inskriptionen på Øster Hornum fonten, i Fra Himmerland og Kjær Herred, 1972. -

³⁵ Marie-Louise Jørgensen: Lektorieprædikestole i Østdanmark. Udbredelse og Forudsætninger. I Kirkens Bygning og Brug, Festskrift til Elna Møller, 1983, s. 96f. Stykkernes samhörighed og oprindelige opstillingsmåde er tidligst erkendt af J. R. Lorentsen: Bidrag til Øse Sogns Historie, 1932, s. 232. -

³⁶ Brødrene Hansens hårdhændede praksis (bl.a. anvendt 1916 på altertavlen i Brøndum) foranledigede, at Nationalmuseet 1920 måtte advare kirken mod at acceptere firmaets entreprise på altertavlerestaureringen, der i stedet udførtes af Christian Due (jfr. ovf.). Om lektoreiprædikestolens restaurering, der blev foretaget uden museets mellemkomst, foreligger kun oplysningerne i sognehistorien (jfr. note 35, s. 234), at gamle farver skal være blevet fremkaldt, hvorefter der blev »malet påny med de gamle farver«. -

³⁷ Samme problem fremgår med al tydelighed i biskop Jacob Madsens omtale 1589 af en ny lektorieprædikestol i Gudme kirke (Svendborg amt), som præsten havde opgivet at benytte, fordi den var »hanem for høy for hans hoffuid«. Jacob Madsens Visitatsbog, udg. A. R. Idum 1929, s. 166. -

³⁸ Se Marie-Louise Jørgensen (jfr. note 35) og Ulrike Köcke: Lettner und Choremporen in den nordwest-deutschen Küstengebieten, München 1972, s. 173f., -

kapitlet Lettnerprogramme in nachreformatorischer Zeit. -

³⁹ Se Marie-Louise Jørgensen (jfr. note 35), der s. 95f. omtaler tilsvarende dekorerede karnapundersider i Branderslev og Utterslev (Maribo amt), af hvilke dog ingen har underbaldakin, samt småkrucifikser i en række kirker.

⁴⁰ Jfr. i den lavloftede †Oksby kirke en †prædikestols-himmel, der ligeledes var fæstnet direkte til kirkeloftet (s. 1399). -

⁴¹ Gavlen i Varde Museum er s. 1150 fejlagtigt henført til en †herskabsstol i Ovtrup kirke. -

⁴² Indskriften, med den uforståelige, latinske passus, kendes gennem indb. til biskop Bloch (jfr. note 5) og ved Jacob Helms (med årstal 1583) og er citeret i Jensen: Snedkere s. 38. Selv om der af den signerede herskabsstol i det højeste er bevaret lågen, gør det fælles lokale præg på kirkens træinventar fra 1580'rne (ikke altertavlen) det nærliggende at tilskrive Christen Pedersen både dette og andet inventar i Horne, Ansager og Næsbyerg kirker (s. 1458, 1462, 1637). Hans værksted synes at være blevet fortsat af den »H. P. S(nedker)«, der har udført en lang række arbejder på egnen i første fjerdedel af 1600'rne (se s. 1542 med note 71).

⁴³ Det sidste våben, de to stående dyr, har mindelser om et kalkmalet våbenskjold i Nr. Nebel kirke (s. 1192 med fig. 15) og lighedstræk med et segl tilhørende Peder Harbo til Nielsbygård (Føvling sogn); jfr. A. Thiset: Danske Adelige Sigiller, 1905, C XLVI,1. Venligst meddelt af Knud Prange i brev til redaktionen 21. juli 1988.

⁴⁴ Horsens Orgelbyggeri: Katalog 1923. J. R. Lorentsen (jfr. note 35), s. 232f.

⁴⁵ J. R. Lorentsen (jfr. note 35), s. 234.

⁴⁶ Henningsen: Kirkeskibe Ribe s. 367.

⁴⁷ LA Vib. Ribe stiftprovsti og Ribe købstadsprovsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1812f. (C36A.13).

⁴⁸ Se Nielsen: Herredsbeskrivelse, s. 116f. og J. R. Lorentsen (jfr. note 35) s. 231 og s. 36f. om den af Mads Morsing under svenskekrigene førte kirkebog.